

Makale Künyesi (Araştırma): Aşirov, T. ve Albayrak, Ç. (2020). XX. yüzyılın başlarında Türkmenistan'da kız çocuklarının eğitimi üzerine çalışmalar: Gülsüm Şehidiye örneği. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 5 (1), 158-172.

XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA TÜRKMENİSTAN'DA KIZ ÇOCUKLARININ EĞİTİMİ ÜZERİNE ÇALIŞMALAR: GÜLSÜM ŞEHİDİYE ÖRNEĞİ

Tahir AŞIROV¹
Çağdaş ALBAYRAK²

ÖZET

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olduğunu bildiğimiz kadının, XX. yüzyıl Türkmenistan'ında da özel bir yerinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde Türkmenistan'da yayımlanan çalışmalarda, kadının statüsü, hakları ve bilhassa eğitimi ile ilgili konular ele alınmıştır. Ekim 1917 İnkılabından itibaren Türkmenistan'da kadınların ve kız çocuklarının eğitimi konusu daha da önem kazanmıştır. Bu dönemde, Türkmen toplumunda kız çocuklarının eğitimi için mücadele edilmesinin gerekliliğini savunanlardan biri de Gülsüm Şehidiye'dir. Şehidiye'nin 1924 yılında "*Türkmen İli*" dergisinin 6-7-8. birleşik sayısında "Bizde Hatun - Gızlar Durmuş" (Bizde Hatun - Kızlar Hayatı) isimli yazısı, 1917 İnkılabından sonra Türkmenistan'daki kız çocuklarının eğitim – öğretim hakkına erişiminin gerekliliğini vurgulayan metinlerden biridir. Şehidiye bu yazısında, kız çocuklarının eğitim – öğretiminin önündeki engellerden bahsetmekle birlikte onlara çeşitli çözüm yolları da önermektedir. Şehidiye'nin yazısı, Ekim 1917 İnkılabı ile 1924 Türkmenistan Cumhuriyeti'nin ilanı arasındaki dönemde Türkmen aydınlarının kız çocuklarının eğitimi üzerine çalışmalarını, düşüncelerini yansıtmaktadır. Ayrıca bu yazı, o dönemde kız çocuklarının eğitimiyle ilgili problemlerin bizzat kadınlar tarafından çözülmesine ilişkin teklif edilen hususları ele almaktadır.

Anahtar kelimeler: Türkmen, Şehidiye, inkılap, kadın, eğitim.

¹ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi. tahirashirov@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9684-0834>

² Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Görevlisi. cagdasalbayrak@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4097-3371>

STUDIES ON THE EDUCATION OF GIRLS IN TURKMENISTAN AT THE BEGINNING OF XX CENTURY: EXAMPLE OF GULSUM SHEHIDIYE

ABSTRACT

It is possible to say that women who have an important place in Turkish culture have a special place in Turkmenistan in XX century. In the studies published in Turkmenistan during this period, issues related to the status, rights and especially education of women were discussed. Since the October 1917 revolution, the education of women and girls has become even more important in Turkmenistan. In this period, one of the advocates of the necessity to strive for the education of girls in the Turkmen society is Gulsum Shehidiye. Shehidiye's article titled "Bizde Hatın-Gızlar Durmuşı" (Our women-Girls' Life) - in the 6-7-8th joint issue of the magazine "Turkmen Ili" in 1924, is one of the texts which emphasizes the need for girls' access to education rights in Turkmenistan after the 1917 Revolution. In this article, Shehidiye mentions the obstacles in front of the education of girls and suggests various solutions to them. The article of Shehidiye reflects the studies and thoughts of the Turkmen intellectuals on the education of girls in the period between the October 1917 Revolution and the declaration of the Republic of Turkmenistan in 1924. In addition, this article deals with the issues proposed by women personally about the problems of girls' education at that time.

Keywords: Turkmen, Shehidiye, revolution, women, education.

GİRİŞ

Türkmen kadınının, Türkmen tarihi boyunca değişik seviye, itibar ve saygınlıkta olduğu görülebilir. XX. yüzyıl Türkmenistan'ında da kadının özel bir konumda olduğunu görmek mümkündür. Nitekim dönemin yazılarında kadın hakları konusuna ehemmiyetli bir yer tahsis edilmiştir. Bu yazılarda ekseriyetle kadının statüsü, hakları, özellikle de eğitimi ile ilgili hususlar değerlendirilmiş ve incelenmiştir. Bu inceleme ve değerlendirmelerin merhaleleri şu şekilde sıralanabilir: Evvela Rusya İmparatorluğu döneminde Türkmenistan'da kadın hakları gelenek bağlamında incelenmiştir. Sonraki aşamada kadınların eğitimi hususu ele alınmış ve nihayetinde politik uğraşları üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Rusya İmparatorluğu döneminde Türkmenistan'daki kadın hakları konusu, Türkmen gelenekleri ve dinî âdetleri üzerinde yapılan araştırmalarda da yer almaktadır. Aleksandr Aleksandroviç Lomakin tarafından 1897 yılında kaleme alınan "*Obıçnoye Pravo Turkmen: Adat*" (Türkmenlerin Sade Hukuku: Örf ve Âdet) isimli çalışma bu tür

eserlerden biridir (Lomakin, 1897). Aynı şekilde toplumu hukuksal açıdan incelemeye tabi tutan döneminin entelektüel Türkmenlerinden Garaş Hanoğlu Yomudski'nin 1914 yılında "*Mestny Sud v Zakaspiyskoy Oblasti: Narodny Sud*" (Zakaspiy Oblastının Yerli Yargısı: Halk Yargısı)" isimli eseri de adı geçen mevzu ile alakalı önemli çalışmalardan biridir (Yomudskiy, 1922). Nitekim Yomudskiy eserinde, Rusya İmparatorluğu döneminde Aşkabat'ta kendi hakları için mücadele eden Anna Gül ismindeki bir Türkmen kadınından bahsetmektedir (Yomudskiy, 1922, s. 33-34). Bu dönemde Türkmenler üzerine yapılan araştırmalarda kadın konusu, ekseriyetle gelenek ve dini âdetler bağlamında ele alınmış ve kadının Türkmen toplumundaki konumu belirlenmeye çalışılmıştır.

Aynı şekilde Rusya İmparatorluğu döneminde, Türkmen kadınlarının toplumsal konumu üzerine yapılan araştırmalarla birlikte onları bilinçlendirme ile ilgili de çalışmalar yapılmıştır. Nitekim bu konuda, Rusya İmparatorluğu döneminin usul-i cedit öğretmenlerinden biri olan Muhammetkulu Atabayoğlu'nun 1915 tarihinde yayımladığı "*Galıñ Cahetinden, Yani İnsan Sövdası Türkmenler Arasında*" (Başlık Parası Bakımdan, Yani İnsan Ticareti Türkmenler Arasında) adlı yazısı ve diğer yapıtları ayrı ayrı birer değer niteliğindedir (Atabayoğlu, 1915; Aşirov-Muhammedov, 2018). Ayrıca bu hususta 1981 yılındaki Gökdepe Savaşı esnasında küçük bir kız iken alınıp Rusya'da eğitim gördükten sonra Türkmen topraklarına dönen Tatyana Tekinskaya'nın (Teke Kızı Tatyana) Türkmen kadınlarını bilinçlendirme konusunda yaptığı çalışmalar da oldukça dikkat çekicidir (Atacanov, 1987).

Bilim adamları tarafından, Sovyet Türkmenistanı'nda kadının hukuki, toplumsal ve siyasi durumu ile ilgili çalışmalar da ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bunların yanı sıra Türkmen toplumunda kadının konumsal bağlamda en belirleyici vasıflarından olan aile temelinde ele alındığı da görülmektedir. Nitekim dönemin Türkmen düşünürlerinden Abdülhekim Gulmuhammedov'un 1925 yılında kaleme aldığı "*Densinmedik Dul Galar*" (Denklenmedik Dul Kalır) adlı yazı dizisi ile kadın konusunda farklı bir soruna dikkat çekmekte olduğu görülmektedir (Gulmuhammedov, 1925). Ayrıca bu konuda, meşhur Türkmen yazar Berdi Kerabayev'in 1927 yılında kaleme aldığı "Kızlar Dünyası" adlı yazısının da ayrı bir önemi vardır (Kerabayev, 1927).

Sovyet Türkmenistanı'nda kadın ile ilgili yapılan farklı çalışmalarda, kız çocuklarının eğitimine verilen önemin nasıl ve ne derecede olduğunu bazı çalışmalar bize açık bir şekilde göstermektedir. Nitekim bu nevi çalışmalardan olan Şemseddin

İmameddinoglu Kerimi'nin “*Gızını Okatmasa Meniň Ayalım Däl*” (Kızını Okutmazsa Benim Eşim Değil) adlı yazısı, bunun bariz örneklerinden biridir (Kerimi, 1929). Yine dönemin edebî yazılarında, kız çocuklarının eğitimiyle ilgili şiirler de görmek mümkündür. Navruzov'un “*İndi Vaktiňiz Siziň*” (Şimdi Vakit Sizin) adlı şiiri, kız çocuklarının eğitimi hususunun gerekliliğini şöyle dile getirmektedir (Türkmen Yaş Goşgıçları, 1931, s. 18):

“Ayal –kızlar okımalı bu zaman,
Bular, oy etmân gadımgı zaman,
Köne pikirleriniň, taşlap siz,
Hâzir okımalı, vaktiňiz Siziň.”

(Kadımlar – kızlar okumalı bu zamanda,
Bunlar, düşünmeyin eski zamanda,
Eski fikirlerinizi, bırakıp siz,
Şimdi okumalısınız, vakit Sizin)

Aynı şekilde Berdi Kerbabayev'in “Türkmen Gızına” (Türkmen Kızına) adlı şiirindeki “Bilim, hünâr, övren durman, Gel mektebe Türkmen gızı” (Bilim, uğraş, öğren durmadan, Gel okula Türkmen Kızı) gibi satırları, kız çocuklarının eğitime bilinçli bir şekilde güdülenmesini sağlamıştır (Türkmen Yaş Goşgıçları, 1931, s. 23). Bu dönemde Türkmen kadın şairlerinin yetişmiş olması da dönemin ilgi çekici ve manidar vechelerinden biridir. Nitekim Muhammet Geldiyev tarafından “*Türkmen Yaş Goşgıçları*” adıyla farklı şairlerin şiirlerinden oluşturulan antolojide, kadın şair Keykil Berdigılıcova'nın şiirini görmek mümkündür (Türkmen Yaş Goşgıçları, 1931). Amandurdı Alamişov'un 1928 yılının Ekim ayında “*Yaş Kommunist*” gazetesinde yayımlamaya başladığı “*Söndi/Sona*” adlı öyküsünde, Sona isimli öğretmen bir kızın eğitim-öğretim yolundaki çetin hayatını konu edinmesi de nazarıdikkati haizdir (Alamişov, 1928):

“Bu obanın içinde,
Sona atlı kız bardı,
Ak-garanı saygarıp,
Okuv-yazuv bilyerdi.”

(Bu köyün içinde,
Sona isimli kız vardı,
Doğruyu- yanlışını anlayıp,
Okumayı-yazmayı biliyordu)

Sovyet Türkmenistanı'nın bir sonraki dönem kadın algısını anlamak için Hacı İsmayıl'ın “*Mugallımyň Gızı*” adlı uzun öyküsü kıymetli çalışmalardandır (İsmayıl, 1947). Bununla birlikte 1928-1929

yılları arasında “*Türkmenistan*” gazetesine ek olarak “*Ayallar Durmuşu*” (Kadınlar Hayatı) adıyla yayımlanan dergi de kadınlara özel bir yayındır. Ayrıca bu dönem Sovyet Türkmenistanı’nda, Türkiye’deki kadınların durumuyla ilgili çeşitli yazıları da görmek mümkündür. Nitekim Kerimoğlu’nun “*Türkiye Ayallar Azatlığı Yolunda*” (Türkiye Kadınlarının Özgürlüğü Yolunda) isimli makalesi de adı geçen bu dönemde yayımlanmış eserlerdendir (Kerimoğlu, 1928).

Sovyet Türkmenistanı’nda, yukarıda bahsini ettiğimiz dönemlerden sonra da kadın konusunda detaylı araştırmalar yapılmıştır. Nitekim Bibi Palvanova’nın 1975 yılında Aşkabat’ta “*Türkmenistan Ayallarının Bağlı Durmuşu*” (Türkmenistan Kadınlarının Mutlu Hayatı) adıyla yayımladığı esere bakılması bu hususta önemli ölçüde fikir verecektir (Pälvanova, 1975). Aynı şekilde zikrolunan bu dönemde Sovyet Türkmenistanı’nda eğitim – öğretim üzerine açıklayıcı ve yol gösterici eserler de kaleme alınmıştır. Mâmed Durdı Annagurdov, 1960 yılında Aşkabat’ta “*Sovyet Türkmenistanında Sovatsızlığın Yok Ediliş Tarihinden Öçerkler*” (Sovyet Türkmenistanı’nda Eğitimsizliğin Ortadan Kaldırılması Tarihi Üzerine Denemeler) adıyla yayımlanan eserinde, Sovyet Türkmenistanı’nda eğitim öğretim yolunda atılan kayda değer adımları detaylı bir şekilde incelemektedir (Annagurdov, 1960).

Sovyetler Birliği döneminde, Türkmenistan’da kız çocuklarının eğitim-öğretimine ve özellikle kadın haklarına çok önem verildiği, dönemin yazılarında vurgulanmaktadır. Ancak bu dönemde, kadın hakları kavramının yanına “ideolojiye uygun olan” şeklinde notlar düşülmesinin ise kadın haklarına verilen “sözde” önemin, nasıl bir önem olduğunu anlamamıza ışık tuttuğu söylenebilir. Nitekim Türkmen kadın şairlerden Annasoltan Seyidovna Kekilova’nın (1942-1983), Sovyetler Birliğini bir ormana (tokaya) benzeterek rejime karşı çıktığı günden itibaren akıl hastanelerinde yatırılması ve yayımlamaya hazırladığı eserinin bağımsızlıktan sonra yayımlanabilmesi (Kekilova, 1992), Sovyetler Birliği’nin kadın hakları konusundaki tutumunun daha açık anlaşılması bakımından dikkatlerden kaçırılmaması gereken bir husustur:

“Tapmasam men bu tokaydan adalat,
Gereği yok ol tokayın baylığı,
Şahırın üstünden hâkimlik süryâr,
Maslık soryan gargaların şalıgı.”

“Bulamazsam ben bu ormanda adalet,
Gereği yok o ormanın zenginliği,

Şairin üzerinden hâkimlik ediyor,
Leş soran kargaların şahlığı”

1917 yılında Rusya İmparatorluğunda gerçekleşen inkılap ile 1924 tarihinde Sovyet Türkmenistanı'nın ilanı öncesindeki zaman diliminin Türkmenistan'da kadının konumu ve özellikle kız çocuklarının eğitimi açısından önemli bir dönüm noktası olduğu da söylenmelidir. Dönüm noktası adı verilen bu dönemde, kadın konusu ile ilgili yazılar kaleme alanlardan biri de Gülsüm Şehidiye'dir.

1. GÜLSÜM ŞEHİDİYE VE TÜRKMEN KADINI

1917 yılında Rusya'da gerçekleşen inkılap ile 27 Ekim 1924 tarihinde Türkmenistan Cumhuriyeti'nin ilanı arasındaki dönemde, Türkmenistan'da kadın üzerine yapılan değerlendirme ve araştırma yazılarının, Türkmen tarihinde ayrı bir yerinin olduğu görülmektedir. Bu dönemde kadın üzerine yapılan çalışmalarda, Türkmen aydınlarının kendine özgü düşünce yapılarını bu çalışmalara yansıttıkları görülebilir. Çünkü bu dönem, Türkmen tarihinin dönüm noktası olarak kabul edilen bir zaman dilimidir. İşte bu dönüm noktasında Türkmen kadını Gülsüm Şehidiye de Türkmen toplumunda kız çocuklarının eğitimi ile ilgili 1924 yılında “Türkmen İli” dergisinin 6-7-8. birleşik sayısında “*Bizde Hatun- Kızlar Durmuşu*” (Bizde Hatun - Kızlar Hayatı) isimli değerli bir Türkmençe yazı kaleme almıştır (Şehidiye, 1924, s. 127-128).

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadığımız Gülsüm Şehidiye'nin “Bizde Hatun - Kızlar Hayatı” adlı yazısının başlığından, XX. yüzyılın aydın Türkmen kadınlarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Şehidiye'nin yazısının başlığında Türk hükümdarlarının “eşleri için saygın kadın” anlamında kullanılan “Hatun” kelimesini tercih etmesi umumi manada kadını ifade etmesinin yanında hususi manada, Türk-İslam dünyasındaki bir örfü hatırlatmakta olduğu ve bu çeşit bir yaklaşımla kadın hakları sorununa çözüm aramaya çalıştığı görülmektedir. Yine XX. yüzyılda, Rusya Müslüman aydınlarından Musa Carullah Bigiyev “Hatun” adlı eseriyle, İslam dünyasındaki kadının sosyolojik konumunu detaylı bir şekilde incelemektedir (Carullah, 2007).

Bu dönemden itibaren Türkmenistan'da kadınların ve kız çocuklarının eğitimi konusunun, umumi olarak Ekim 1917 İnkılabı bağlamında değerlendirildiği görülebilir. Bu nedenle de Türkmen aydınlarının buradaki inkılap algısı önemlidir. Çünkü o dönemde Türkmenistan'da inkılap kavramının; özgürlük, eşitlik, adalet gibi kavramları kapsayan genel bir kavram olarak kabul edildiği

görülebilir. Bu nedenle Türkmen aydınları üzerinde Ekim İnkılabının önemli bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bu etkiyi Ekim İnkılabı sonrası dönemin şairlerinde “Deňlik tapdın inkılabın ızından” (Eşitlik buldun İnkılabın ardından) şeklinde eşitliğe vurgu yapan çeşitli şiirler ile görmek mümkündür (Aşirov, 2019a, s. 54-55). Aynı şekilde Yakup Nasırlı'nın 1926 yılında Ekim İnkılabını konu alan “*Yoksullar İnkılabınının 9'nci yılı: Oktyabr*” (Emekçiler İnkılabınının 9. yılı: Ekim) adlı kitabı ve bu kitapta yer alan “*Bir Dayhanın Düşüncesi*” (Bir Çiftçinin Düşüncesi) isimli şiirde inkılap şöyle tarif edilmektedir: (Nasırlı, 1926, s. 57-61):

“Tâze düzildi Şura düzgünü,
Her bir millet öz başına öz başdak,
Deňlik, hukuk, hemmesine barabar,
Türkmen yurdam boldı özine öz başdak.”

“Yeni oluştı Sovyet düzeni,
Her bir millet kendi başına bağımsız,
Denklik, hukuk, tümüyle beraber,
Türkmen yurdu da oldu kendi bağımsız”

Bununla birlikte eserdeki “*Deňlik Beren İnkılap*” (Eşitlik Sağlayan İnkılap) adlı şiirdeki “Hemmâ bir gözde gören inkılap... Adil hükümeti guran inkılap...” (Herkesi bir gören inkılap... Adil hükümeti kuran inkılap...) gibi satırların, dönemin düşüncesinin çeşitli yansımaları olduğu söylenebilir (Nasırlı, 1926, s. 57-61). Ayrıca bu konuda Garaş Han Yomudski'nin Ekim İhtilalini Türkmenler bağlamında değerlendirdiği “Türkmenler ve İhtilal: On yıl önce Türkmenistan” isimli makalesi, Ekim İnkılabı konusunda gerçeğe bir fikir verecektir (Aşirov, 2018a, s. 295-308).

Aynı şekilde Şehidiye'nin de “Bizde Hatun - Kızlar Hayatı” isimli makalesinde, Türkmen kadının konumunu ve özellikle kız çocuklarının eğitimini inkılap bağlamında ele aldığı görülmektedir. Nitekim Şehidiye'nin yazısının başlığının altında bulunan “İnkılap döneminde Türkmen hatun – kızlar neler yapıyorlar?” ifadesi, konuyu kısmen de olsa açıklayıcı bir biçimde yer almaktadır (Şehidiye, 1924, s. 127). Şehidiye yazısında, Ekim İnkılabı dönemindeki Türkmen kadınlarının konumunu tespit etmektedir. Yazar, bu ortamda kadın hakları ve eğitimi alanında planlı bir şekilde ne yapılması gerektiğinin de üzerinde durmaktadır.

Şehidiye, ilkin Ekim İnkılabından sonra dünya kadınlarının kendi haklarıyla ilgili verdiği mücadelelerin bir değerlendirmesini yaparak yazısına başlamaktadır: “Büyük İnkılabın güçlü dalgalarının gelip

vurmasının ardından, tüm halk okullarından başlayarak bütün kadınlar haklarını kaldırıp haklarını talep etmeye başladılar. Bilinen bu – dalgalanmadan hatunlar da harekete geçecekleri vakti iyi bilmişlerdir... İnkılabtan kendilerinin üleşlerini – paylarını isteyerek hukuklarını kazanma yönünde mücadele edip seslerini duyurdular” (Şehidiye, 1924, s. 127). Şehidiye'nin eserinde kitle halinde ilk kez 1789 Fransız Devriminde hareket ettiğini belirttiği kadınların, Rusya'da Ekim 1917 tarihinde gerçekleşen inkılap sayesinde haklarını kazandığı vurgulanmaktadır (Şehidiye, 1924, s. 127).

Rusya'da 1917 İnkılabından sonra kadının sosyolojik konumunda birçok değişikliğin yaşandığı bilinmektedir. Bu bağlamda Şehidiye, 1917 İhtilalinden sonra dünya kadınlarının haklarını daha gür bir sesle talep etmeye başladıklarını belirtmekte ve Rusya'da mücadele veren kadınların seslerinin boşa gitmediğini şöyle açıklamaktadır: “Onların bu sesleri boşa gitmedi; onlar da üleşsiz–paysız kalmadı” (Şehidiye, 1924, s. 127). Bu dönemde Sovyet Türkmenistanı'nda, kadınlara özel bir ortamın oluştuğu da söylenebilir. Kaynaklarda Ekim İhtilali döneminde kadınların kendi hakları hususunda gerçekleştirdikleri faaliyetlerin geniş bir yer tuttuğu görülmektedir. 1917 inkılabının kadınlara verdiği ayrıcalıklar, dönemin yöneticilerinin sözleriyle açıklanmaya çalışılmaktadır (Palvanova, 1975).

Şehidiye, kadınların kendi haklarını kazanmasında erkeklerin ayrı bir yerinin olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, erkeklerdeki kadın algısının önemli olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Şehidiye, 1917 İnkılabında dünya kadınlarının erkekler ile birlikte mücadele ettiklerini ve kendi haklarını kazandıklarını açıklamaktadır: “Gerekli hukuklarını kazanıp, İnkılabın güçlü dalgalarıyla erler eşleri ile birlikte el ele tutuşup; gerek siyasi, gerek içtimai işlerde çalışıp, birlikte mücadele ederek geldiler...” (Şehidiye, 1924, s. 127).

1917 İnkılabı döneminde Türkmen kadınlarının konumunu değerlendiren Şehidiye, Ekim İnkılabının kadın hakları açısından önemli bir adım olmasına rağmen, bu inkılabın Türkmen kadınları açısından ise sıradan bir durum olduğunu iddia etmektedir. Şehidiye, Türkmen kadınlarının kendi haklarını kazanma yolunda mücadele etmediklerini ve seslerini duyurmak amacıyla harekete geçmediklerini belirtmektedir: “Ancak Şark'ta karanlığı evlerinde yaşayan Türkmen hatunlar-kızlar, bu inkılabtan faydalanıp kendi üleşlerini–paylarını isteyip seslerini duyurdular mı, yoksa [duyurmadılar] mı? – Belli ki, yok (hayır)” (Şehidiye, 1924, s. 127). Yine yazar, Ekim İnkılabı döneminde kadın hakları konusunda büyük ilerlemeler kaydedilmesine rağmen, Türkmen kadınlarının değişimi hissetmediklerinin rahatlıkla görülebileceğini dile getirir. O, bunu

Türkmen kadınlarının Ekim İhtilalinin değerini bilmemesi veya bilememesi şeklinde açıklamaktadır: “Onlar kendilerinin dünyada var olduklarını belli etmediler–ettirtmediler” (Şehidiye, 1924, s. 127).

Şehidiye, Türkmen kadınlarının kendi haklarını kazanma yolunda gerekli/yeterli olan mücadeleyi vermediklerinin ve yine erkeklerinin de bu mücadelede onlara yardımcı olmadıklarının altını çizmektedir. Nitekim Ekim İhtilali döneminde, Türkmenistan'daki erkeklerin kadın hakları kazanmalarında onlara yardımcı olmamasının nedenini ise dönemin kadın algısının erkeklerin zaviyesinde çok zayıf olması sebebine bağlamaktadır. Şehidiye, dönemin erkeklerindeki kadın algısının, bu mücadeleyi gerçekleştirmede bir mihenk taşı olabileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda dönemin erkeklerinin, kadının temel hakkı olan eğitim konusunda da kadınların önünde engel olduğu ifade edilmektedir.

Şehidiye yazısında, Ekim İnkılabından sonra Türkmenler arasında kız çocuklarının eğitimi konusunda bir çalışma gerçekleştirmediğini de iddia etmektedir: “Eğer başlangıçtan hatun kızlara hayvan gözü ile bakılmadan onlara manevi azık verilerek, az da olsa eğitim –öğretim yönünde çalışmalar yapılarak devam etseydi, şuan “Türkmen hatun kızları ne yapıyor olurlardı?” şeklindeki bir soruyu zannımızca sormazdı. [Aksine onların] yaptıkları çalışmalarından... biri de olsa göze çarpardı... İnkılap devrinde Türkmen hatunları ve kızları bakımından gözle görülür işler az da olsa görülmedi ve [bu yönde] çalışılmadı” (Şehidiye, 1924, s. 128). Şehidiye, bu durumdan nasıl kurtulunabileceği üzerinde düşünmekte ve bu hususta bazı öneriler de sunmaktadır. Bu bağlamda Şehidiye yazısında, “Belki şimdi bu hayattan, bu aile için gelecekte neyi umut etmek, neyi gözde tutmak gereklidir?” ifadesi ile değerlendirmesine devam etmekte ve içinde bulunulan durumun iyileşmesinin kız çocuklarının eğitiminden geçtiğini iddia etmektedir (Şehidiye, 1924, s. 128).

2. ŞEHİDİYE'YE GÖRE KIZ ÇOCUKLARININ EĞİTİMİ

Kadınların kendi haklarını kazanmak için mücadele etmesinin gerekliliğini savunan Şehidiye, milletlerin ayakta kalması ve kalkınmasında kız çocuklarının okumasının önemli bir yerinin olduğunu belirtmektedir. Yazar, bu nedenle Türkmen toplumunda kız çocuklarının eğitimle tanışabilmesi doğrultusunda hareket edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Kız çocuklarının, eğitime erişiminde yaşadığı sorunları toplumsal açıdan ele alan yazar, Türkmenler arasında kız çocuklarının eğitim görmesinin önündeki bazı engellerden de bahsetmektedir. Bu durumu öncelikle kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmeleri ve cahil din adamlarının bu konuya

yaklaşımları şeklinde iki başlıkta özetlemek mümkündür. Şehidiye ilk olarak Türkmen kız çocuklarının genç yaşta evlendirilmeleri sonucunda okul hayatından alıkonulduklarına dikkat çekmektedir: “Çünkü o miskin/zavallı şu an bile hayatın akışından, dünyadan habersiz yaşıyor. Anasının eski ata-babalardan miras olarak kalan uygunsuz âdetleri boyunca, büyür büyümez hayvan gibi görülüp, yine bir hayvana satılıyor. Bütün ömrü boyunca eşinin her bir sözünü Kur’an ayeti, Peygamber hadisi yerinde görüp, hayatının ve dünya yaşamının bütün ağırlıklarını kendi üstüne yüklüyor. Kendi yazısına/takdirine boyun eğip, eğitim-öğretim işlerinden tamamen mahrum bırakılıyor. Karanlık evlerde, karanlıkta kalmış şekilde şimdi de yaşamaya/yaşanmaya devam ediliyor” (Şehidiye, 1924, s. 127). Kız çocukları, evlilik nedeniyle eğitimden mahrum kalmaktadırlar. Bu dönemde Türkmen kültürlerinde kadına bakış açısı ve ona yüklenen sorumluluklar özellikle kendini göstermektedir. Bu sebeple, Rusya İmparatorluğu döneminde kadın konusuna âdetler bağlamında ve geleneksel açıdan yaklaşıldığını söylemek de pekâlâ mümkündür. Çünkü Rusya İmparatorluğu döneminde Türkmenlerin şeriat (dinî hukuk) hukukuyla birlikte töre olarak ifade edilen “âdet”i önemsedigi görülebilir (Lomakin, 1897).

Şehidiye, XX. yüzyılın başında Türkmenistan’da cahil din adamlarının toplum üzerindeki etkisinin ise bir diğer engel olduğunu iddia etmektedir. Bu dönemde, din adamlarının Türkmenler arasında etkili olduğu ise su götürmez bir gerçektir. Şehidiye, Türkmen kız çocuklarının eğitimi hakkında dönemin cahil din adamlarının çok etkili olduğunu belirtirken şunları dile getirmektedir: “[Kadınlar] okul-bilim diye bir şeyi bilmemiş/tanımamış ve hatta onun adını bile duymamıştır. Bunu [kadınların] bilmesi ve bunun kadınlara bildirilmesi için yollar hazırlanması bir tarafa dursun; belki onların despot, yalancı ve dinci eşleri; [kadınların] bu yollarını tamamen kesmek, kapatmak, perdelemek amacıyla, var olan bütün mal-mülklerini, canlarını kurban edip nadan/cahil molların sözü üzere bu gösterdikleri tutum ve yaklaşımlarıyla cennetin ilk sırasının sahipleri olacakmış!?” (Şehidiye, 1924, s. 127).

Şehidiye, 1924 yılında Türkmen topraklarında kız çocuklarının eğitime erişiminde temel engel olarak cahil din adamlarını ve ona bağlı biçimde örfi olarak süregelen kızların erken evlendirilmeleri âdetini işaret etmektedir. Bununla birlikte Şemseddin İmameddinoğlu Kerimî de 1929 yılında “Türkmen Medeniyeti” dergisindeki “*Gızını Okatmasa Menin Ayalım Dâl*” (Kızını Okutmazsa Benim Eşim Değil) adlı yazısıyla Türkmenler arasında kız çocuklarının eğitiminde karşılaşılan bir diğer engele de dikkat çekmektedir (Kerimî, 1929).

Kerimi'ye göre bu engel, Türkmen toplumunda, kız çocuklarının eğitimine ailelerinin izin vermemesi ve kadınların da bu durumu kabullenmesidir.

Eğitim-öğretimi temel insan hakkı olarak gören Şehidiye, bir toplumun gelişimi açısından kız çocuklarının eğitim almasının önemini açıkça ortaya koymaya çalışmaktadır. Şehidiye bu bağlamda kız çocuklarının eğitimine değer vermekle birlikte, kadının ailedeki yerinin çok önemli olduğunu da şöyle ifade etmektedir: “Aile içerisinde kadınlar, ailenin sağ (oň) kolu olup erkekler sol koldur” (Şehidiye, 1924, s. 128). Bu bakış açısının, geleneksel Türkmen düşünce yapısını yansıttığı söylenebilir. Nitekim kadını, Türkmen'in geleneksel “Gara öy” (Kara ev) olan meskeni bağlamında değerlendirdiğimizde, bunu açıkça görmek mümkündür. Çünkü geleneksel evin üst kısmını, evi birleştirerek tutan “tüynük”, Türkmen geleneğinde kadın olarak ifade edilmektedir (Aşirov, 2019b, s. 277-287).

Şehidiye, Türkmen halkının varlığının devam edebilmesi açısından da kız çocuklarının eğitiminin gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü Türkmen toplumunda kadın, hayatın her alanında önemli bir yere sahiptir. Kız çocuklarının okutulması ve eğitim-öğretime katılmasının önemli bir toplumsal görev olduğunu beyan eden yazar, kız çocuklarını bir milletin varoluşunun sebebi olarak da görmektedir: “Eğer bir milletin sadece erkekleri okuyup da kadınları – kızları okuyamadan zamanın gelişmesinden mahrum olursa, o millet, diğer milletlerin ölçüsüne göre hayat, geçim alanlarında geride kalır. Böyle milletlerin tümü halkın yumruğu ve ayağı altında ezilip, tarih sahnesinden silinip gideceği şüphesizdir” (Şehidiye, 1924, s. 128). Şehidiye'nin eğitilmiş kadın konusu ile ilgili görüşlerinden bazılarını, Musa Carullah Bigiyev “Hatun” adlı eserinde şöyle açıklamaktadır: “Erkeklerin rahatı, çocukların hayatı ve terbiyeleri, ailelerin saadeti, ümmetin izzeti, devletin kuvveti, insan neslinin bekası, bütün insanlığın terakki etmesi, evet bütün bunlar, hatunların himmeti ve kuvveti ile mümkündür” (Carullah, 2007, s. 62).

Şehidiye ailede çocuğun iyi yetiştirilebilmesi açısından da annenin eğitilmiş olmasının gerekliliği üzerinde durmakta ve şöyle demektedir: “Çünkü aile içerisinde ilk konumda olan [ve aileyi bir arada] tutan anadır: Çocuk, dünyaya gelmesi ile tamamen kendi aklına erişinceye kadar geçen sürede anasının kolu altında eğitiliyor” (Şehidiye, 1924, s. 128). Eğitilmiş kadının bir toplum için ne ölçüde önemli olduğunu da ifade eden Şehidiye, kız çocuklarının okuması gerekliliği savını örneklerle açıklamaya ve anlatmaya şöyle devam

etmektedir: “Örneğin yarı azası sağdın (sağlam) olup da yarı azası zayıf [hasta] olan bir kimsenin, hayattaki yararlılığı ne kadar ve nasılsa yalnızca erkekleri okuyan, hatunları - kızları okumamış milletler de yarı azalı insan gibidir” (Şehidiye, 1924, s. 128). Kadınların erkeklerle eşit düzeye gelmesinin tek çaresi olarak eğitimi gören Şehidiye, eğitilmiş kadının bir toplumun ilerlemesinin temel taşı olduğu görüşünü savunmaktadır. Bu görüşün ayrıca kız çocuklarının eğitilmiş büyümelerinin gerekliliği açısından ne denli önemli olduğunu belirten Şehidiye, kız çocuklarının okumasında, annelerin eğitilmiş olmasının önemini de özellikle vurgulamaktadır: “Hayatta ana olacak kimse sadece okullu-bilimli olduğunda, onun elinin altından istidatlı ve hayata faydalı kişiler ortaya çıkacaktır” (Şehidiye, 1924, s. 128).

Şehidiye çalışmasında, bir yandan kız çocuklarının eğitim öğretim hayatına dâhil edilmesinin önemini açıklarken, bir yandan da onların Türkmen hayatı açısından ne ölçüde değerli olduğunu belirtmektedir: “Bundan dolayı eğer mümkün olsa işin başlangıcı olarak gelecekteki hayatlarına hazırlık ve feci-korkunç durumlar içeren hâllerden kurtulmaları adına, çoğunlukla hatunlara-kızlara özel olan “Kızlar okulunu-mektebini” açıp onlara mümkün olduğu kadar manevi azık vermek lazımdır” (Şehidiye, 1924, s. 128). Kız çocuklarının eğitimi için özel okulların kurulması gerekliliğinden bahseden yazarın bu talebi birkaç açıdan ele alınabilir. Yazarın evvela bu düşüncesiyle dönemin Türkmen toplumunun dinamiklerini gözettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca burada yazarın, kadının sosyal hayata girmesini kolaylaştıracak olan örgün eğitimden yana olduğunu da belirtmek gerekir.

Bu dönemde Türkmen aydınlarının eğitime verdiği önem aşikârdır. Nitekim Muhammet Geldiyev’in, eğitimle ve özellikle okul öncesi eğitimle ilgili Türkmenceleştirdiği eserler, Türkmen aydınlarının çocuk eğitimine verdiği önemin tecessüm etmiş hâlidir (Aşirov, 2018b, s. 93-101). Ayrıca Türkmen yazar Gabdrahman Sagdi, 1924 yılında “Türkmen İli” dergisinin 6-7-8. birleşik sayısında kaleme aldığı “*Şarkda Terbiye*” (Doğu’da Eğitim) adlı makalesinde, eğitimin tarihi ile birlikte Doğu’ya özgün eğitim-öğretim metodolojisini değerlendirerek şöyle demektedir: “Terbiye yurtlarımızda, terbiye bilgisinin tarihi öğretilmezden evvel önce Doğu’nun kendi terbiye tarihi öğretilip, ondan sonra Avrupa ve Rus terbiye tarihini öğretmek yine bize göre Doğu için en faydalı usullerden olacaktır” (Sagdi, 1924, s. 54).

Şehidiye, kız çocuklarının eğitim-öğretiminde, Ekim 1917 İhtilali’nin ayrı bir yerinin olduğunu belirttiği yazısında, kız çocuklarının eğitimi hususunda komünistlerin payına da özel ve belli

başlı vazifelerin düştüğünü ifade etmektedir: “Genç komünistlerimizin tümü bu bakımdan gözlerini kapatıp yatmayarak, belki bu işi birinci ve en büyük işlerimizden kabul ederek onun çözümlerini bulmaları kendilerinin vicdani vazifeleridir, borçlarıdır” (Şehidiye, 1924, s. 128). Şehidiye'nin yukarıdaki ifadesinde, “komünistlerimiz” ifadesiyle kastettiğinin dönemin Türkmen aydınları olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca yazarın kız çocuklarının eğitimi yönünde çalışmalar yapmalarını istediği ve “komünistler” olarak nitelendirdiği Türkmen aydınlar, 1937 yılındaki repressiya (baskıya) giden yolda “Panislamist” ve “Pantürkist” olmakla suçlanmaktadırlar. Özellikle Şehidiye'nin yazısının yer aldığı “*Türkmen İli*” dergisi, 1936 yılında Ruhı Aliyev tarafından yayımlanan “*Türkmen İli*” *Jurnalının İctimaği ve Sınfı Yüzü*” (“Türkmen ili” Dergisinin Sosyal ve Sınıfsal Yüzü) adlı eserle eleştirilmiş ve “Türkmen İli” dergisinin yazarları da “Panislamist” ve “Pantürkist” olmakla suçlanmıştır. Bu dönemde Ekim İnkılabını özgürlük, eşitlik, adalet teminatı olarak gören Türkmen aydınlar eğitime, özellikle de kız çocuklarının eğitimine önem vermişlerdir. Sovyetler Birliği döneminde Türkmenistan'da ideoloji bağlamında “Panislamist” ve “Pantürkist” olmakla eleştirilen “*Türkmen İli*” dergisinin yazarlarından biri olan Gülsüm Şehidiye'nin kız çocuklarının eğitimi üzerine kaleme aldığı yazısı, geçiş döneminin düşüncesini yansıtmaktadır.

SONUÇ

Kız çocuklarının eğitimi, toplumların mutlu geleceği olarak kabul eden Şehidiye'nin 1924 yılında “Türkmen İli” dergisinin 6-7-8. birleşik sayısında “*Bizde Hatun- Gızlar Durmuşu*” (Biz de Hatun - Kızlar Hayatı) ismiyle yayımlanan yazısı, Türkmen tarihinde kız çocuklarının eğitim-öğretime ulaşabilmesinin gerekliliğini vurgulayan metinlerden biridir. Buna göre Türkmen kadınların yaşadığı bu değişimin/ilerlemenin temellerinin 1917-1924 yılları arasında atıldığı söylenebilir. Nitekim o dönemde kız çocuklarının eğitim-öğretiminin gerekliliği üzerine yazı kaleme alanlardan birinin de kadın bir yazar olduğu düşünüldüğünde, Sovyetlerdeki Ekim İhtilalinin kız çocuklarının eğitimi hususundaki belli başlı çalışmalara katkılarının olduğu görülebilir. Bu dönem sayesinde, kız çocuklarının eğitimi bizzat kadınlar tarafından dillendirilmiştir. Türkmen tarihinde kadın üzerine yapılan çalışmaların, 1924 yılından sonra hızla arttığı gözlenmektedir. 1917- 1924 yılları arasında Türkmenistan'da kız çocuklarının eğitimi için oluşturulmuş devlet okulu yahut özel okul görülememektedir. Bu çeşit okullar, ancak Ekim İhtilalinden sonra Sovyet Türkmenistanı döneminde oluşturulabilecektir. İnkılap sonrası dönemde, Sovyet Türkmenistanı'nda kız çocuklarının eğitimi-öğretimi hususundaki

çalışmalarda gözle görülür bir artışın olduğunu söylemek de gayetle mümkündür.

KAYNAKÇA

- Alamışov, A. (1928). *Söndi/Sona*. Yaş Kommunist Gazetesi.
- Aliyev, R. (1936). *Türkmen ili jurnalının içtimagi ve sınıfı yüzü*. Aşkabat: Türkmendöwletneşir.
- Annagurdov, M. (1960). *Sovet Türkmenistanında sovatsızlığın yok ediliş tarihından oçerker*. Aşkabat.
- Aşirov, T. - Muhammedov, G. (2018). Türkmenlerde ceditçilik ve M. Atabayoğlu. *Doğumunun 200. Yılında Şehabettin Mercâni: İslâm Tefekküründe Tecdit ve İhyâ Uluslararası Sempozyum. 17-18 Aralık 2018*. İstanbul.
- Aşirov, T. (2018a). Sovyet ihtilali üzerine çalışmalar: Garaş Han Oğlu Yomudskiy örneği. *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 295-308.
- Aşirov, T. (2018b). Düşünür Muhammed Geldiyev (1889-1931)'in Türkmen dili mücadelesi. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*. 2 (2), 93-101.
- Aşirov, T. (2019a). Türkmen yaş göçgicileri (1931) (Yıgnap tertibe salan M. Geldiyev). Aşkabat: Türkmenistan Devlet Neşriyatı. *Korkut Ata Türkiyat. 1* (1), 53-56.
- Aşirov, T. (2019b). Türkmen Halkının Mesken Bağlamında Aile Değerleri. *Altay Toplulukları: Mesken ve Mesken Kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) yayınları: 277-287.
- Atabayoğlu, M. (1915). Galn cahetinden, yani insan sövdası Türkmenler arasında. *Ruzname-i Maverai-i Bahr-i Hazar (Ruzname) Gazetesi*.
- Atacanov, A. (1987). *Teke gızı Tatyana*. Aşkabat.
- Carullah, M. (2007). *Hatun* (Mehmet Görmez, Haz.). Ankara: Kitabiyat yay.
- Gulmuhammedov, A. (1925). Deşsinmedik dul galar. *Türkmenistan Gazetesi*.
- Hacı İsmayıl (1947). *Mugallımın gızı* (M.A. Annagurdov, Red.). Aşkabat: Türkmendöwletneşir.

- Kekilova, A. (1992). *Ömrüzaya yıldırım* (M. Memmetgurbanov, Haz.). Aşgabat.
- Kerbabayev, B. (1927). *Gızlar dünıyası*. Türkmenistan Gazetesi.
- Kerimî, Ş. (1929). Gızını okatmasa menin ayalım däl. *Türkmen Medeniyeti Dergisi*.
- Kerimoğlu (1928). Türkiye ayallar azatlığı yolunda. *Türkmenistan Gazetesi*.
- Lomakin, A. (1897). *Obıçhoye pravo Turkmen (Adat)*. Aşgabat.
- Nasırılı, Y. (1926). *Yoksullar inkılabının 9'ncı yılı: oktyabr*. Ashabad – Poltoratsk: Türkmenistan Devlet Neşriyatı.
- Palvanova, B. (1975). *Türkmenistan ayallarının bagtılı durmuşı*. Aşgabat: Türkmenistan Neşriyatı.
- Sagdi, A. (1924). Şarkda terbiye. *Turkmen İli Dergisi*. 6-7-8: 54-61.
- Şehidiye, G. (1924). Bizde hatın - gızlar durmuşı. *Türkmen İli Dergisi*. 6-7-8: 127-128.
- Türkmen yaş goşgıçıları: dil-edebiyat, magarıf-medeniyet hakkında*. (1931). Yıgnap tertibe salan M. Geldiyev. Aşgabat: Türkmenistan Devlet Neşriyatı.
- Yomudskiy, K. H. (1922). *Mestniy sud v zakaspiyskoy oblasti (narodniy sud)*. Taşkent: İstoriko-Kritičeskiy Oçerk.